

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертацію Мавріна Олександра
Олександровича «Становлення та особливості розвитку теорії і
методики археографії в УРСР (1940-ві – 1980-ті роки)»,
подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора історичних
наук за спеціальністю 07.00.06 – історіографія, джерелознавство
та спеціальні історичні дисципліни

Враховуючи сучасні зміни у соціогуманітарних науках, шляхах пізнавального процесу, визначенні магістральних напрямів світової гуманітаристики, суспільна значущість дослідження пошуків сенсів, ідей та методів їх втілення в археографічних практиках є незаперечною. Специфіка соціального і культурного контексту дозволяють осмислити досвід минулого та ставити нові завдання для розвитку наукового знання. Історія української археографії є складовою історії культури в цілому, ця наука є також чинником історико-культурного розвитку. Тому актуальність дослідження Мавріна Олександра Олександровича «Становлення та особливості розвитку теорії і методики археографії в УРСР (1940-ві – 1980-ті роки)» доведена сучасним станом цієї науки, її потребами та викликами, які постають перед нею в інформаційну епоху, а також проблемою, що вирішується в дисертації – з'ясування історії та унікальних здобутків української археографії цього складного періоду. Важливим також є те, що дисертація враховує досягнення різних наукових дисциплін і напрямів: археографії, філології, джерелознавства та історії науки.

Наукову новизну дисертації характеризує те, що автор дисертації вперше на засадах кваліфікованого використання теоретико-методологічних та практичних засад історичних досліджень проводить глибокий і комплексний аналіз формування теоретичної думки та археографічних практик на історичному та філологічному полі, на перетині кількох напрямів наукових досліджень і отримує достовірні висновки щодо специфіки та реальних здобутків української камеральної та едиційної археографії вказаного періоду, що склали підґрунтя подальшого розвитку археографії в незалежній Україні.

Названі у дисертаційному дослідженні завдання є відповідними поставленій меті – «аналіз трансформаційних процесів у розвитку теорії та методики української радянської археографії в 40-х – 80-х роках ХХ ст., з'ясування їх причин та наслідків, узагальнення теоретичного доробку кількох поколінь українських археографів для подальшого розвитку археографії» (с. 28).

Слід зазначити, що важливим є те, що дисертація виходить на ще один актуальний напрям і робить внесок у розвиток історії регіональних студій з археографії (львівська та дніпропетровська школи), яка не набула ще належного розвитку у вітчизняній історичній науці.

Найперше, що необхідно відмітити як здобуток, це створення автором дисертаційного дослідження репрезентативної джерельної бази для вивчення проблеми, хоча вона є досить специфічною за складом та інформативністю. Дисертація виконана на основі досить повного залучення наявного і, що важливо, різнопланового матеріалу (правила видання історичних документів і матеріалів, передмови до збірників та пам'яток, матеріали нарад, конференцій тощо), в основному опублікованому, що обумовлено самим предметом дослідження. Крім того в дослідженні постійно присутній порівняльний аналіз загальносоюзного та українського розвитку теорії і методики археографії на різних етапах, їх зв'язок, взаємодія та відмінності.

Автором дисертаційного дослідження дещо оглядово проаналізовано історіографічний доробок з даної проблеми. Цілком доречно залучені праці С. Яковлева, І. Бутича, Я. Ісаєвича, Я. Дашкевича, Б. Ватулі, М. Дмитрієнко, Г. Боряка, Л. Левченко, Ю. Прилепішевої та ін. Тут слід зазначити, що радянський період української археографії і досі ще не є пріоритетом для вітчизняної науки, тому історіографія може здатися неповною.

Таким чином, О. Маврін провів значну пошукову роботу в бібліотечних зібраннях України й сформував достатню джерельну базу наукового дослідження, а зроблена ним детальна характеристика матеріалу матиме

значення своєрідного путівника для інших дослідників з історії археографії, її теорії та методики в УРСР.

Розділ II «Теоретико-методологічні питання української радянської археографії у 1940-х – 1950-х роках» присвячено висвітленню процесу становлення археографії після періоду репресій та гонінь 30-х років, розгляду основних тенденцій у становленні теоретико-методологічних основ радянської археографії. У розділі обґрунтовано та послідовно представлені процеси формування теоретико-методичних засад археографічної діяльності в СРСР та їх «трансляції» на археографію в УРСР. Автор слушно відзначає, що «Головне зрушення, що відбулися у 40-х – 50-х роках полягало у тому, що теорія (її зміст, об'єм, коло питань, роль і місце) стала предметом окремої рефлексії, а не явищем стихійного порядку» (с. 45). Вдалим у Розділі II можна вважати також аналіз трансформацій самого терміну «археографія» на рівні загальносоюзних центрів (с. 47).

Таким чином, автор встановлює, що «фактично єдиною функцією археографії у 40-х – 50-х роках була едиційна». Важливим тут є аналіз «Основних правил публікації документів державного архівного фонду Союзу РСР» 1945-го року, який дозволяє зробити висновок про основний зміст та завдання археографії першого післявоєнного десятиліття. Порівняння правил 1945-го року з «Правилами видання історичних документів» (М., 1955 р.) значно посилює висновкову частину по розділу, дає чіткі відповіді на поставлені на початку питання про предмет та функції археографії даного періоду. Менш виразним є підрозділ II. 2.1. «Особливості становлення уявлень про предмет і метод археографії в УРСР» (с. 62). Проте саме тут починаємо знаходити заявлені у темі дослідження особливості розвитку археографії в УРСР. Хоча, як констатує автор «методика уніфікації й вибіркової була сприйнята й українськими радянськими археографами» (с. 63), українська археографія «мала власні напрацювання щодо втілення цих засад на місцевому історичному матеріалі» (с. 63).

До принципів досягнень автора дисертаційного дослідження слід віднести актуалізацію історії археографії як важливого методологічного питання, що вперше було зроблено саме у післявоєнний період в українській археографії (дисертація Б. Ватулі, праці Я. Ісаєвича) (с. 67).

Таким, що заслуговує на увагу, але не акцентованим у дисертаційному дослідженні є історичний нарис «Інституалізація української радянської археографії у 1917 – 1960 рр.» (с. 76-82).

Загалом Розділ II є у дисертаційному дослідженні О. Мавріна найбільш деталізованим, насиченим фактами з історії становлення та особливостей археографії в СРСР та УРСР. Зокрема дуже вдало пророблено дослідження у підрозділі II.2.3.3.: «Зародження альтернативних методик». Заслугою автора є увага до окремих поодиноких проявів «альтернативи» в умовах тотальної уніфікації та ідеологічного контролю (с. 117-125). Цілком слушними є висновки автора по розділу, насамперед щодо «існування власних напрацювань в археографії щодо публікації українських історичних пам'яток» (с. 140).

Розділ III. «Трансформаційні процеси в українській радянській археографії 1960-х років» присвячений активним пошукам вирішення теоретико-методологічних проблем у радянській археографії в умовах суспільних перетворень та перегляду базових положень щодо предмету та завдань археографії. Як знакова тут справедливо відзначається праця М. Селєзньова «Предмет і питання методології радянської археографії» (с. 142). Крім того, слушно наголошується, що «у 60-х роках все чіткіше встановлюється визначення термінів «тип», «вид», «форма» публікації» (с. 147). Проте найважливішим здобутком археографії 60-х років, як наголошує О. Маврін, слід вважати формування альтернативного уявлення про пам'ятку як базової засади археографії (с. 162). «Правила видання пам'яток української мови XIV–XVIII ст.» М. Пещак та В. Русанівського, дійсно відображають ці зміни. Тут слід знову відмітити неакцентований нарис, виділений курсивом «Розвиток методики передачі текстів документів XIV–XVIII ст., писаних українською мовою», отже він містить

найвиразніші характеристики «пам'яткознавчого» підходу до археографічної роботи (с. 171-185).

Розвиток актової археографії у 1960-х роках (ІІІ.2.3.1.) висвітлюється крізь призму поглядів І. Крип'якевича та Я. Дашкевича – представників львівської школи археографії, яка у дисертаційному дослідженні виразно присутня, але без окремого означення. Проте видатні представники цієї школи мають можливість «представити» свій теоретичний доробок завдяки проведеному О. Мавріним аналізу їх праць, насамперед присвячених дослідженню адміністративних, фінансових і судових книг (с. 199-201).

Розділ ІV «Особливості становища української радянської археографії в 1970-х роках» побудований на досить звуженій внаслідок відомих явищ та процесів, що відбувалися в той час в УРСР джерельній базі. Разом із тим, авторові вдалося виділити ключові для розуміння змісту та значення цього періоду у розвитку теорії та методики археографії. Йдеться у першу чергу про дискусії у загальносоюзній науці про місце археографії в колі соціогуманітарних дисциплін. Найбільш активно цю тему розробляв московський дослідник М. Селєзньов, і О. Маврін, проте доробок цього науковця мав би бути представленим вагоміше, оскільки саме він започаткував бурхливе обговорення теоретичних проблем археографії у 70-х роках.

Щодо археографії в УРСР, то висновок автора, що «у 70-х роках українська радянська археографія фактично не внесла нічого нового щодо предмету археографії та загальної археографічної методики, повернувшись у визначенні цих питань фактично на рівень 40-х років» є цілком обґрунтованим (с. 234). Але тут слід відзначити наведений автором тематичний план археографічної роботи, який наочно ілюструє стан археографії у той період. Слід віддати належне сумлінній роботі автора дисертації з здебільшого однотипним і невиразним за змістом матеріалом. Найбільшим досягненням української археографії стали розробки у галузі камеральної археографії. Тут представлений доробок О. Купчинського, який заслуговує на окреме дослідження так само як і доробок М. Ковальського у галузі архівної евристики кінця 70-х років.

Розділ V «Археографія 1980-х років: від української радянської до української археографії в УРСР» є до певної міри узагальнюючим до всієї роботи, оскільки сполучає тематичні та хронологічні характеристики у розв'язанні поставлених проблем на рівні завдань сучасної науки, оскільки остання спирається на досвід попередніх етапів. Дійсно, «80-ті роки характеризувалися підвищеним інтересом до питань теорії, про що свідчила постановка питання про те, що є предметом археографії та що є предметом вивчення теорії археографії», (с. 287), проте для загальносоюзного рівня це звелося до обговорення термінологічних проблем. О. Маврін вбачає у цьому ознаки методологічної кризи, що дійсно мала місце у загальносоюзній науці, проте тут варто залучити додаткові аргументи. Щодо української археографії, то тут варто зосередити увагу не тільки на здобутках в галузі теорії та методики, які дійсно почали активно розвиватись, а й на проблемах, які постали у цей період «неспокою та пошуків» (с. 292).

Заслужене місце у дослідженні О. Мавріна посіли «Правила передачі тексту кириличних документів» В. Страшка, що вийшли як проект вже у 1992-му році і були реалізацією заявлених у «Методичних рекомендаціях» загальних правил передачі текстів 90-го року (автори У. Єдлінська і В. Страшко).

Проте особливо слід відзначити підрозділ V.4.2.: «Перспективний видавничий план. Спроба реконструкції зразкової моделі», який наприкінці 80-х років узагальнив прагнення кількох поколінь українських археографів, накреслив шлях до відродження української археографії.

Тому очевидним здобутком автора дисертаційного дослідження є не лише розкриття історії розвитку відображення його власних теоретичних здобутків, а й практичних рекомендацій, впроваджених у практику археографічної діяльності, Інституті української археографії АН УРСР.

Таким чином, є підстави стверджувати, що автор дисертаційного дослідження зарекомендував себе зрілим самостійним дослідником. У публікаціях отримані дисертантом результати представлені повною мірою: в одній монографії, у 21 статті у наукових фахових виданнях України, у тому числі у

чотирьох виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз; у матеріалах до наукових міжнародних конференцій. Подані праці відповідають положенню МОН України щодо публікації й апробації матеріалів дисертаційного дослідження.

Автореферат дисертації в повній мірі відображає зміст і основні результати дослідження, а висновки узагальнюють основні положення, що винесені на захист.

Акцентуючи увагу на позитивних сторонах дисертаційної роботи необхідно висловити певні зауваження рекомендаційного характеру.

1. У дисертації згадується розробка спільних для Західної Європи правил видання історичних джерел, що втілилося у збірнику “Folia Caesaraugustana” (Saragosa, 1984). Важливим було б проаналізувати ці правила та дати порівняння з тогочасними правилами видання історичних документів у СРСР.

2. На нашу думку, у дисертаційному дослідженні О. Мавріна потребують повнішого обґрунтування зазначені хронологічні межі (с. 29).

3. У кожному з розділів приділено увагу видовій археографії: актовій та літописній. Але у останньому розділі, де йдеться про 80-ті роки, здобутки актовій археографії в УРСР не розглядаються, хоча вони були доволі значними.

4. У підрозділі 1 Розділу II «Визначення місця археографії в системі історичних дисциплін» наприкінці добре окреслена перспектива подальшого розвитку цього напрямку, однак бракує висновків щодо місця археографії в системі спеціальних історичних дисциплін (с. 30).

5. У підрозділі 2 Розділу II «Основні тенденції у формуванні теоретико-методологічного рівня української радянської археографії» необхідно дати обґрунтування заявлених у дослідженні тезі про засадничий характер праці П. Софінова «Развитие русской археографии в первой четверти XIX в.» (Труды МГИАИ. – 1948. – Т. 4. – С. 219-244). (С. 50).

6. Слід було б глибше розкрити питання розвитку теорії камеральної археографії, зокрема щодо подальших напрямів розвитку описування архівних та рукописних фондів, адже окремі теоретичні праці українських археографів з цієї проблематики виходили протягом 60-х – 80-х років.

Разом з тим висловлені зауваження та побажання не впливають на високу загальну оцінку рецензованої праці. Одержані на підставі ґрунтовного опрацювання значного документального матеріалу результати та висновки є обґрунтованими, мають вартісне наукове значення та розв'язують важливу наукову проблему, актуальну для історії української археографії та джерелознавства.

Отже, одержані результати є самостійними, оригінальними, мають актуальність, теоретичну та практичну значимість, новизну. Мету і завдання, поставлені перед дисертантом, можна вважати виконаними. Дисертація відповідає обраній спеціальності та галузі наукового знання.

Вважаю, що дисертаційна робота Олександра Олександровича Мавріна є завершеною науковою працею. За теоретико-методологічним рівнем та практичним значенням, новизною, повнотою розв'язання окреслених автором завдань дисертація відповідає кваліфікаційним вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України за № 567 від 24.07.2013 р., а автор дисертації Олександр Олександрович Маврін заслуговує на присудження наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни.

Офіційний опонент
доктор історичних наук,
професор,
член-кореспондент НАН України,
генеральний директор НБУВ НАН України

Л. А. Дубровіна

13 березня 2019 р.

